

*Кузьменко С. Г.,**доктор наук з державного управління,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Донецького юридичного інституту МВС України*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПЕРЕХОДУ ДО НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду проблемних питань накопичувальної системи пенсійного забезпечення та дослідженню необхідності переходу в Україні від нинішньої солідарної системи до змішаної, солідарно-накопичувальної, спочатку дво-, а потім трирівневої.

Ключові слова: пенсійна реформа, солідарна система, змішана система, солідарно-накопичувальна система, пенсійне забезпечення, пенсійне страхування.

Постановка проблеми. Зауважимо, що в сучасному світі перспективи зміни пенсійних систем викликають усе більше занепокоєння. Ідеться про наростаючі глобальні проблеми пенсійного забезпечення, як солідарного, так і накопичувального.

Коли мова заходить про пенсійну реформу, то мало хто звертає увагу на таке концептуальне питання, як перехід від нинішньої солідарної системи до змішаної, солідарно-накопичувальної, спочатку дво-, а потім трирівневої [1].

У жодному разі цей процес не зводиться до перерахунку пенсійних виплат. Перехід від солідарної до накопичувальної системи пенсійного забезпечення – це істотна зміна принципів соціальної політики держави. Зміна умов і норм загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення здійснюється виключно шляхом унесення змін до Закону [2].

Значний внесок у дослідження цих проблем серед вітчизняних учених зробили Н. Болотіна, Б. Зайчук, О. Лібанова, В. Мандибурга, Б. Надточій, М. Папієв, А. Павловський, П. Розенко, М. Руженський та ін.

Метою статті є дослідження проблемних питань переходу в Україні від солідарної до накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема утримання престарілих громадян, які втратили працездатність, існувала в усі часи. Протягом багатьох віків літні люди працювали до тих пір, поки могли забезпечити своє незалежне існування, а потім, із утратою працездатності, переходили на посилене утримання своєї сім'ї або сільської громади.

Так, серед усіх пенсійних виплат найбільш питому вагу займають пенсії через старість, з інвалідності й у випадку втрати годувальника, на які припадає від 40 до 63% загальних витрат на соціальне забезпечення [3].

У більшості країн національні системи обов'язкового пенсійного страхування були основані на примусовому страхуванні всіх найманих працівників незалежно від виробництва, де застосовуються їхня праця, їхня професійна підготовка і ступінь кваліфікації, вік, стать і стан здоров'я. Основний принцип обов'язкового пенсійного страхування полягає в солідарності працівників і підприємців у сплаті страхових внесків і перерозподілі акумульованих коштів на користь тих, хто має потребу в

разі настання страхового випадку, утрати заробітку в результаті досягнення пенсійного віку (непрацездатність через старість), установлення інвалідності (стійка, тривала втрата працездатності), смерті працівника (утримання малолітніх і престарілих осіб, які знаходилися на утриманні померлого) [4].

Тобто, установлюється залежність розміру пенсії від страхового стажу, рівня оплати праці, страхових внесків тощо, але сама пенсія формується за солідарним (розподільним) принципом, тобто коли нинішнє покоління працюючих фінансує попередні за рахунок страхових внесків, зібраних у поточному часі. Із цього можна дійти висновку про те, що рівень благополуччя пенсіонерів повністю залежить від економічного стану й матеріального утримання нині працюючих і їхньої кількості.

На сьогодні міністр соціальної політики держави П. Розенко зазначає: «Ми зробимо новий варіант пенсійної реформи, яка буде включати перехід на єдині принципи нарахування пенсій, коли всі при нарахуванні пенсії будуть користуватися єдиною формулою. Поряд з цим будемо ініціювати перехід до професійної пенсійної системи. І найголовніше – ми будемо ініціювати розвиток недержавного пенсійного страхування і запуск накопичувальної системи. Це буде комплексний закон» [2].

Справді, нині Кабінет міністрів України запустив другу хвилю пенсійної реформи. Урядовий законопроект від 30.04.2015 р. № 2767 містить дві головні новації: запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і скасування всіх так званих спеціальних пенсій, крім пенсій для військовослужбовців. [5].

Крім того, П. Розенко вказує: «Не може існувати ефективна пенсійна система, коли є різні підходи до нарахування пенсій» [2].

Уважаємо, що ідея скасування спеціальних пенсій є загалом правильна й передбачає перехід до єдиного принципу нарахування всіх пенсій. Водночас є категорії професій, представники яких працюють у важких, шкідливих для здоров'я умовах чи з ризиком для життя (працівники Міністерства внутрішніх справ тощо). А ще є такі категорії, як науковці й педагоги, є люди, які мають особливі заслуги перед державою, то їм потрібно було б передбачити певні надбавки до пенсій. Тобто, не можна допустити повної «зрівнялівки», як, до речі, це вже було, коли пенсія шахтаря практично не відрізнялася від пенсії вчителя [5].

«Ми зробимо нормальну пенсійну систему, яка дозволить молодим людям формувати своє пенсійне майбутнє», – так зазначає П. Розенко [2].

Але, на нашу думку, головна мета пенсійної реформи, яка проводиться в нас, полягає в максимальному звільненні держави та великого капіталу від відповідальності за пенсійне забезпечення громадян в старості й по інвалідності. Запропонована пенсійна реформа – це один із найважливіших елементів остаточного демонтажу залишків радянської соціальної держави і

водночас остаточного перетворення України в явно виражену класову державу, тобто політичну організацію, яка охороняє та обслуговує інтереси виключно великого олігархічного капіталу.

Починаючи порівняльний аналіз пенсійних систем, варто зазначити, що це тільки нашому громадянину «втовкмають», що накопичувальна система – це якийсь чудовий винахід цивілізації, він рятує від проблем нинішньої солідарної системи. Але історично накопичувальна система в розвинених країнах, насамперед у США, була запущена після Другої світової війни й до 2008 року вона діяла успішно, поки тривав затяжний економічний підйом. Уже в другій половині 2000-х рр. розпочався масовий вихід на пенсію повосенних американців, що почало підривати систему. А потім сталася інфляційна криза, яка обвалила вартість активів, у які західні пенсійні фонди вкладали гроші пенсіонерів. Тепер багато хто в США або не може вийти на пенсію взагалі, або отримує вкрай мізерну пенсію, на яку неможливо жити. При цьому ніхто не несе відповідальності, включаючи державу. Адже куди людина вкладає свої гроші – це її приватна справа, а вкладення в пенсійні фонди прирівнюється до ведення приватного бізнесу на свій страх і ризик. Отже, накопичувальна система на Заході вже відживає, починається болісний пошук того, чим би її замінити [1].

Але варто відмітити, що в накопичувальній моделі пенсійної системи індивідуальні страхові внески акумулюються на іменному пенсійному рахунку, а потім через систему спеціалізованих фінансових організацій розміщуються на фінансовому ринку з метою їх збільшення. Перевага такої моделі полягає в її незалежності від демографічних змін як працюючих, так і тих, хто вже вийшли на пенсію. Участь держави в такій системі зводиться до контролю за діяльністю спеціалізованих фінансових організацій і забезпечення правових гарантій пенсійних накопичень [6].

Накопичувальна пенсійна система надає можливість ефективно використовувати накопичені кошти для економічних потреб держави. Крім того, вона забезпечує диференціацію розмірів пенсій за накопиченими коштами на індивідуальних пенсійних рахунках і ефективне інвестування цих накопичень. Можна сказати, що накопичувальна система більшою мірою відповідає принципам ринкового господарювання, ніж розподільна, і поєднується із системою конкуруючих пенсійних фондів, що дає змогу впровадити ринкові начала в саме пенсійне страхування, знизити економічне навантаження на державні потреби [7].

До того ж на сьогодні постає питання про реалістичність запровадження накопичувальної пенсійної системи в запропонованому вигляді. Раніше чиновники заявляли, що накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування можлива лише за умови бездефіцитності Пенсійного фонду. Зараз дефіцит бюджету Пенсійного фонду становить близько 80 млрд. грн. Перспективи цієї пенсійної надбудови повністю залежать від того, чи буде розвиватися реальний сектор економіки. Обов'язкова накопичувальна система створюється за рахунок відволікання частини внесків від чинної солідарної пенсійної системи. Під час економічного спаду стан солідарної системи стає ще гіршим [5].

При цьому міністр П. Розенко старанно обходить питання про те, хто буде нести відповідальність у тому випадку, якщо пенсійна система прогорить або кошти згорять від девальвації та інфляції. Замість прямої відповіді, він закликає громадян інвестувати в економіку пенсійні заощадження. Мотив у міністра простий: подібні пенсійні системи успішно працюють у багатьох країнах світу, тому вже давно розроблені стандарти

гарантування таких вкладів. Стандарти гарантування депозитів у нас теж розроблені, але на сьогодні, коли в Україні спостерігається масовий «банкопад», державі важко забезпечувати повне повернення вкладів громадян [1]. Разом із тим готовність страхових компаній до повноцінної діяльності у сфері страхування виявляється в жорсткості нормативних вимог щодо забезпечення поточної платоспроможності, поєднання процесу нагромадження пенсійних коштів зі страховим захистом майнових інтересів клієнтів, досвідом і кадровою забезпеченістю, наявністю розвинутої інфраструктури [8].

Але у громадян, як завжди, є альтернатива: громадяни можуть абсолютно самостійно вкласти гроші в долари і євро; вони можуть інвестувати гроші в нерухомість, яка до 2008 р. казково дорожчала, а потім катастрофічно впала в ціні й продовжує падати; вони можуть укласти гроші в золото або інші дорогоцінні метали, які неухильно зростають у ціні; вони можуть укласти гроші в акції компаній і банків, які можуть збанкрутувати, а їхні засновники або посадові особи можуть украсти активи; громадяни можуть укласти гроші на депозит в банки, які зараз пропонують численні пенсійні програми, але банки можуть лопнути, як це нещодавно було й зараз знову відбувається; тощо [1].

Тому ми вважаємо, що накопичувальна пенсійна система ефективна лише за умови розвитку добровільного і приватного страхування. Адже це передбачає акумуляцію та передання вільних коштів, перерозподіл капіталу на фінансовому ринку, його інвестування в довгострокові перспективи, гарантії того, що ці накопичення не знеціняться.

З іншого боку, після того як до управління цими коштами будуть залучені приватні компанії, існує загроза банкрутства й виникнення певних шахрайських схем, оскільки такі компанії з управління пенсійними активами можуть перетворитися у фінансові піраміди [5].

Дозволимо собі не погодитись із шановним міністром П. Розенком, бо те, що працювало в Польщі чи Словаччині, в Україні працювати не буде. По-перше, проблема корупції; по-друге, катастрофічна девальвація гривні всього за 20 років більше ніж у 12 разів. На сьогодні курс становить 25 гривень за долар. Тож про які «довгі» гроші можна вести мову! У всіх розвинених країнах мають місце тверді курси валют. А тому ще раз підкреслимо, накопичувальні системи мають хоча б якийсь сенс в економіках зі стабільною валютою, хоча й тут може виникати маса інших проблем [1].

Досвід західних країн засвідчує, що існує значний конфлікт між бажанням приватних управляючих компаній отримати максимальні прибутки за свої фінансові послуги та необхідністю громадян мати максимальні кошти на індивідуальних рахунках, щоб більші були виплати при виході на пенсію. Тому вважаємо, що держава повинна надати серйозні гарантії на ці накопичені кошти й у разі втрати обов'язково їх компенсувати.

На сьогодні поки що немає принципового рішення, як держава буде відшкодовувати втрачені пенсійні вклади – або з державного бюджету, або ж треба ще додатково створювати страхові компенсаційні фонди, куди всі приватні оператори, які будуть користуватися цими засобами, повинні робити відповідні страхові відрахування. Є низка питань без відповіді [5].

Накопичувальна система в країні з катастрофічною інфляцією та девальвацією потрібна чиновникам і олігархам, але не пересічним громадянам. Тому що у своїй більшості громадяни інвестують не в олігархічну економіку, а в американські «зелені папірці» [1].

Разом із тим П. Розенко констатує: «Україна запізнилася з реформами мінімум на 10 років – і якщо цього не змінити зараз, то це не буде зроблено ніколи» [9].

І ми підтримуємо його в цьому прагненні. Але зі свого боку зазначимо, що реформа дійсно дуже потрібна. Але це реформа соціально-економічних відносин в українському суспільстві. Проводити її необхідно для того, щоб вирішити суперечності між працею й капіталом, між суспільним і приватним характером виробництва. Тобто, поки в країні праця ціниться в копійки, ні серйозного зростання реальних доходів громадян, ні наповнення соціальних фондів, у тому числі Пенсійного фонду, очікувати не варто. Тому країні потрібні глибокі реформи в суспільстві, спрямовані на встановлення соціальної справедливості й рівності, у тому числі гідної оплати праці [1].

Висновки. Усесвітнє старіння населення, збільшення тривалості життя, зменшення кількості працюючих примушують шукати нові шляхи в подальшому розвитку пенсійного реформування. Тільки поступовий перехід від розподільної (солідарної) пенсійної системи до накопичувальної дасть змогу уникнути надалі негативних явищ у пенсійному страхуванні, а розвиток поряд із державним приватних інститутів пенсійного страхування позитивно позначиться на економіці України, а відповідно, і добробуті громадян.

Література:

1. Пенсионная дырка от реформационного бублика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://corruption.net/statti/item/27334-pensionnaya-dyrka-ot-reformatsionnogo-bublika>.
2. Павел Розенко. Мы сделаем нормальную пенсионную систему [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://odnako.su/news/finance/-305379-my-sделаем-normalnuyu-pensionnuyu-sistemu-rozenko>.
3. Національна система загальнообов'язкового соціального страхування: сучасні проблеми та стратегії розвитку / [Е.М. Лібанова, В.М. Новиков, О.В. Макарова та ін.]. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 188 с.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України : [навч. посіб.] / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.
5. Андрей Павловский. Пенсионная реформа: угроза «уравниловки»

и финансовых пирамид? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gazetavv.com>.

6. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії / Б. Надточій // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 20–24.
7. Гнибиденко И. Пенсионная реформа в Украине: состояние, проблемы, перспективы / И. Гнибиденко // Экономика Украины. – 2007. – № 4. – С. 4–11.
8. Поліщук О.А. Реформування пенсійного страхування в Україні – актуальна необхідність сьогодення / О.А. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/63995.doc.htm.
9. Розенко: проведемо реформи – підвищимо соціальні виплати [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://news.meta.ua/ua/archive/26.12.14/cluster:40392448-Rozenko-provedemo-reformi---pdvishchimo-sotsaln-viplati>.

Кузьменко С. Г. О некоторых проблемных вопросах перехода к накопительной системе пенсионного обеспечения

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов накопительной системы пенсионного обеспечения и исследованию необходимости перехода в Украине от нынешней солидарной системы к смешанной, солидарно-накопительной, сначала двух-, а затем трехуровневой.

Ключевые слова: пенсионная реформа, солидарная система, смешанная система, солидарно-накопительная система, пенсионное обеспечение, пенсионное страхование.

Kuzmenko S. Some problematic issues of transition to a funded pension system

Summary. The article is devoted to problematic issues of accumulative pension system and study the necessity of the transition in Ukraine from the current solidarity system to a mixed, joint-cumulative, first two and then a three-level.

Key words: pension reform, solidarity system, mixed system, jointly-funded system, pension provision, pension insurance.